

**РОЗБУДОВА ДЕРЖАВИ І ПРАВА: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ
ТА КОНСТИТУЦІЙНОЇ ПРАКТИКИ**

ГОНЧАР Д. В.,
аспірант
(Інститут держави і права
імені В. М. Корецького
Національної академії наук України)

УДК 34.037

**АДВОКАТ ЯК СУБ'ЄКТ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСОБИ
В ПРАВОЗАХИСНОМУ МЕХАНІЗМІ**

У статті досліджуються питання щодо ролі і місця інституту адвокатури в правозахисній системі України в процесі реалізації особою конституційного права на правову допомогу. Автором відстоюється позиція, згідно з якою адвокатура за своєю природою є інститутом громадянського суспільства. У підсумку робиться висновок про те, що вся діяльність адвокатури з надання юридичної допомоги і правового захисту адресована як окремим особам, їх об'єднанням, так і суспільству в цілому.

Ключові слова: суб'єкти забезпечення прав і свобод людини і громадянина, громадянське суспільство, правозахисний механізм, інститут адвокатури, безоплатна первинна правова допомога, безоплатна вторинна правова допомога.

В статье исследуются вопросы роли и значения института адвокатуры в правозащитной системе Украины в процессе реализации гражданами конституционного права на правовую помощь. Автором отстаивается позиция, согласно которой адвокатура по своей природе является институтом гражданского общества. В итоге делается вывод о том, что вся деятельность адвокатуры по предоставлению юридической помощи и правовой защите адресуется как отдельным гражданам, их объединениям, так и обществу в целом.

Ключевые слова: субъекты обеспечения прав и свобод человека и гражданина, гражданское общество, правозащитный механизм, институт адвокатуры, бесплатная первичная правовая помощь, бесплатная вторичная правовая помощь.

The article studies the issues in respect of a role and place of the advocacy institution in the Ukrainian human rights system in the process of exercising constitutional right to legal assistance by an individual. In this article, a lawyer is considered by the author as a subject of protection of rights of a person in the human rights mechanism. The author maintains an attitude meaning that the advocacy in itself is an institution of public society. The author draws a conclusion that the whole advocacy activities for rendering legal assistance and legal protection are addressed both to individuals, associations thereof, and the society in general.

Key words: subjects ensuring human and civil rights and freedoms, civil society, human rights mechanism, free primary legal assistance, free secondary legal assistance.

Вступ. Основні права, свободи та інтереси громадянина покликана захищати не тільки держава, але й інститути громадянського суспільства, які беруть активну участь у реалізації та захисті прав людини і громадянина. Так, наприклад, роль держави в реалізації особою своїх конституційних прав полягає в тому, щоб створити такі умови, за яких особа може максимально реалізувати свої конституційні права, адже, як стверджує В.М. Темченко, головним критерієм визначення видів та змісту функцій держави сучасного періоду розвитку України є основні права людини та їх види [1], що свідчить про їх пріоритетність в діяльності держави та її органів. До правозахисного механізму забезпечення прав і свобод людини і громадянина належать такі елементи, як суб'єкти забезпечення, об'єкти забезпечення, засоби забезпечення (як правові, так і неправові), зміст діяльності суб'єктів, гарантії прав і свобод людини і громадянина, інші чинники, які приводять до руху усіх вищевказаних елементів. Найважливішим елементом захисного механізму, на нашу думку, є суб'єкти, які здійснюють такий захист.

Адвокатура в цьому захисному механізмі є суб'єктом, що здійснює свою діяльність на користь суспільства та на захист проголошених прав і обов'язків особи. Через адвокатуру як інститут громадянського суспільства правова держава забезпечує своїм громадянам можливість реалізувати їх права і свободи, користуючись при цьому гарантованим державою правом на юридичну допомогу, реалізація якого переважно здійснюється адвокатурою. Але остання виступає в цій парадигмі не як інструмент держави, а як соціальний інститут, за допомогою якого держава забезпечує реалізацію цього права. У такий спосіб адвокатура збалансовує відносини між державою та її громадянами, оскільки правова держава повинна забезпечити пріоритет прав та свобод людини і громадянина, а адвокатура зобов'язана сприяти їх реалізації та захисту. Без сумніву, адвокатура – своєрідний орган, що гармонізує інтереси громадянського суспільства з потребами і можливостями держави. Вона, безперечно, хоч і не є до кінця структурованою організацією в Україні, але входить в її громадянське суспільство як інститут із спеціальними повноваженнями. Сучасна українська адвокатура – це організоване співтовариство українських адвокатів, метою якого є захист прав і свобод членів громадянського суспільства, всіх його суб'єктів, надання їм правової допомоги у всіх видах життєдіяльності. Призначення адвокатури – правоохоронна діяльність, захист прав і законних інтересів громадян і організацій. Правова держава повинна бути зацікавлена в тому, щоб адвокатура була високопрофесійним інститутом. Вона повинна забезпечувати незалежність адвокатури і доступність юридичної допомоги; сприяти здійсненню заходів щодо підвищення кваліфікації адвокатів, вживати заходи із захисту адвокатів від переслідувань, необґрунтованих обмежень в їх професійній діяльності.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження питань щодо ролі і місця інституту адвокатури в правозахисній системі України в процесі реалізації особою конституційного права на правову допомогу.

Результати дослідження. Через публічно-правову природу своєї професії адвокат є захисником не тільки приватних інтересів окремої особи, але й інтересів всього суспільства; адвокат може виступати в судочинстві не тільки як представник сторони, але і як представник суспільного інтересу, як представник суспільства, який захищає права особи як члена суспільства.

Стаття 59 Конституції України закріпила право кожної людини і громадянина на правову допомогу, зокрема і безоплатну. Саме для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура. Ця конституційна норма реалізується не лише для громадян України, але і для іноземців, осіб без громадянства, що свідчить про гуманістичну спрямованість норм Конституції.

Загалом усіх суб'єктів реалізації і захисту прав людини і громадянина в Україні умовно можна поділити на дві групи: суб'єкти, які наділені функцією захисту від імені держави, та суб'єкти, які вказану функцію здійснюють як інститути громадянського суспільства. Отже, важливе місце в правозахисній системі поряд з компетентними органами держави,

займають інституції громадянського суспільства, а саме: політичні партії, громадські організації, правозахисні організації, органи місцевого самоврядування і, безумовно, правозахисні інститути, серед яких чільне місце посідає інститут адвокатури, який покликаний надавати населенню правову допомогу.

Механізми реалізації конституційного положення про правову допомогу встановлюються Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 р. [2], в інших законодавчих актах України та у статутах адвокатських об'єднань. У перелічених документах зазначено, що адвокатура України є добровільним професійним громадським об'єднанням, покликаним, згідно з Конституцією України, сприяти захисту прав, свобод та представляти законні інтереси громадян України, іноземних громадян, осіб без громадянства, юридичних осіб, надавати їм іншу юридичну допомогу. Загалом, престиж адвоката та ефективність його діяльності перебувають у прямій залежності від становища людини в суспільстві і державі, від ставлення до фундаментальних принципів демократії і законності. Рівень розвитку адвокатури є одним із індикаторів демократичності суспільства, однією з ознак стану захищеності прав людини. З розвитком ринкових відносин та демократизацією українського суспільства послуги юриста стають все необхіднішими. Закономірною реакцією на таку потребу стало різке збільшення кількості суб'єктів надання правових послуг.

Про роль адвокатів у процесі надання правової допомоги, про правову природу адвокатської діяльності, статус адвоката і організацію діяльності ролі адвокатури, пов'язаної з безпосереднім наданням правової допомоги, дискутують як науковці, так і практикуючі юристи. Це науковий доробок А.М. Бірюкової, Т.В. Варфоломєєвої, Є.В. Васьковського, В.Г. Гончаренка, С.В. Гончаренка, І.Ю. Гловацького, Ю.М. Грошевого, А.Я. Дубинського, О.Л. Жуковської, Я.П. Зейкана, В.Т. Маляренка, М.А. Маркуш, О.Р. Михайленка, А.В. Молдована, В.В. Молдована, В.Т. Нора, В.О. Попелюшка, С.Ф. Сафулька, О.Д. Святоцького, М.І. Сірого, З.Д. Смітєнко, С.Я. Фурси, Д.П. Фіолєвського, В.П. Шибіко, О.Г. Яновської та ін.

Незважаючи на різні аспекти дослідження адвокатської діяльності, на сучасному етапі сталим та законодавчо закріпленим залишається твердження, що адвокатура України є недержавним самоврядним інститутом, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації й діяльності адвокатури в порядку, встановленому чинним законодавством України [2]. Тобто адвокатура України є відокремленим від системи державних органів самоврядним інститутом, основним призначенням якого є надання кваліфікованої юридичної допомоги громадянам та організаціям. Той факт, що адвокатура в нашій державі відокремлена від системи державних органів, свідчить про те, що вона є відносно самостійним та незалежним утворенням на професійній основі. Відповідно, адвокат може протистояти інтересам публічних структур та їх посадових осіб у судовому процесі. Крім вищезазначеного, самостійність адвокатури та її незалежність від апарату держави, без сумніву, забезпечує надання адвокатами кваліфікованої допомоги в судових процесах, у тому числі і в цивільному, кримінальному, адміністративному та господарському судочинстві. Незалежність адвокатури від системи державних органів позбавляє суб'єктів владних повноважень можливості впливати на професійну діяльність адвокатів, і це є одним із чинників, які забезпечують реальне ефективне виконання адвокатурою України її функцій та завдань у процесі своєї професійної діяльності.

Цікавою в цьому контексті є позиція Л.В. Тацій, яка в своєму дисертаційному дослідженні обґрунтувала позицію про недоцільність віднесення адвокатури як до системи органів юстиції, так і до державних установ, оскільки це суперечило б принципу незалежності. Адвокатура, на її думку, вважається інститутом громадянського суспільства, який є не лише об'єднанням професіоналів-юристів, а й правозахисною інституцією, яка реалізує свої повноваження у тісній взаємодії з органами юстиції: судовими установами, органами нотаріату, реєстрації актів громадянського стану, державної виконавчої служби, судово-експертними установами та іншими державними і недержавними установами. Подібне віднесення адво-

катури до інституцій громадянського суспільства покладає на останню додаткові функції [3] із захисту прав і свобод людини і громадянина в такому суспільстві.

Аналізуючи сучасний стан діяльності адвокатури в Україні, на жаль, доводиться констатувати, що ті принципи, основні засади, на яких будується система адвокатури, хоча й закріплені в Основному законі та окремих нормативно-правових актах, мають незадовільний рівень реалізації. На думку Г.М. Сенько, сьогодні існує потреба реформування системи органів адвокатури в контексті загальнодержавної правової реформи. Вирішення цієї проблеми обумовило потребу в пошуках принципово нового, системного підходу до визначення її структурно-функціональної будови, статусу та соціальної цінності загалом [4]. Окрім цього, важливим аспектом надання адвокатами безоплатної правової допомоги в Україні є руйнування стереотипу «елітарності і недоступності» допомоги юриста (адвоката) [6]. Думка, що сформувалася у більшості, про адвокатуру як про «допомогу багатим» веде до декількох негативних моментів. По-перше, зміцнення віри в свою соціальну незахищеність у більшості громадян і, як наслідок, зростання незадоволення ситуацією в державі. По-друге, спроби самостійного захисту своїх прав у судах і установах державної влади та місцевого самоврядування без володіння елементарними правовими знаннями. Такі спроби є причиною гігантських черг у коридорах судових і державних установ. Перевантаження наших судів можна буде уникнути, коли людина попередньо буде звертатися за консультацією до центрів безоплатної юридичної допомоги [6].

Вперше в законодавстві України поняття «правова допомога» було закріплено в Законі України «Про безоплатну правову допомогу» від 2 червня 2011 р. [5]. Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 2 вказаного Закону правова допомога розглядається як надання правових послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення.

Як бачимо, поряд із поняттям «правова допомога» в такому контексті зустрічається поняття «правові послуги». При цьому слід зазначити, що чинне законодавство використовує поняття «юридичні послуги». Наприклад, Закон України «Про соціальні послуги» під юридичними послугами розуміє надання консультацій з питань чинного законодавства, здійснення захисту прав та інтересів осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, сприяння застосуванню державного примусу і реалізації юридичної відповідальності щодо осіб, які вдаються до протиправних дій стосовно цієї особи (оформлення правових документів, адвокатська допомога, захист прав та інтересів особи тощо).

В юридичній навчальній і науковій літературі терміни «правова допомога» і «юридична послуга» використовуються досить часто, коли йдеться про адвокатську діяльність. Проте значення цих термінів настільки різні і суперечливі, що в одних випадках виникає думка, що ці терміни тотожні, в других – діаметрально протилежні, в третіх – мають підлеглий характер тощо, що значно ускладнює процес їх понятійного визначення і вживання [6]. В свою чергу, С. В. Гонтаренко та Є. Ю. Бова звертають увагу на те, що Конституція України уповноважує адвокатуру на надання правової допомоги, а не на виконання послуг [7].

На нашу думку, ці поняття слід розмежувати та чітко визначити їх на законодавчому рівні, виходячи з адвокатської практики, що базується на роботі в судах в процесі захисту прав і свобод громадян.

Своєрідним підсумком наукових дискусій може слугувати Закон України «Про безоплатну правову допомогу», в якому визначаємо перелік правових послуг, серед яких: надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань; складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру; здійснення представництва інтересів особи в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; забезпечення захисту особи від обвинувачення; надання особі допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації.

Висновки. Отже, можна дійти висновку, що розбудова правової держави неможлива без належного функціонування правових інститутів, діяльність яких полягає у захисті прав і свобод людини. Рівень демократизації адвокатури, обсяг професійних прав адвокатів та їх

обов'язків, ступінь незалежності, гарантії здійснення адвокатської професії, забезпеченість громадян правовою допомогою, професіоналізм та доступність свідчать про демократизм держави, поважання нею прав людини. Демократичні засади побудови адвокатури, незалежний, волелюбний характер її природи створили цьому інституту репутацію надійного гаранта забезпечення прав і свобод людей.

Адвокатура за своєю природою є інститутом громадянського суспільства. Це означає, що вся її діяльність з надання юридичної допомоги і правового захисту адресована як окремим особам, їх об'єднанням, так і суспільству в цілому. Однією з умов формування громадянського суспільства на сучасному етапі є побудова системи адвокатури, що відповідала б новим суспільно-політичним та економічним реаліям, а також створення законодавства, норми якого відповідали б моделі демократичного правового інституту адвокатури європейського зразка.

Список використаних джерел:

1. Темченко В.М. Функції держави із забезпечення прав людини у ринковій економіці / В.М. Темченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pravoznavec.com.ua>.
2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 липня 2012 р. № 5076-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>.
3. Тацій Л.В. Юридична природа адвокатури в системі захисту прав і свобод людини і громадянина : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / Л.В. Тацій. – Х., 2008. – 20 с.
4. Сенько Г.М. Адвокатура в Україні на сучасному етапі розвитку / Г.М. Сенько [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/10_NPE_2009/Pravo/44408.doc.htm.
5. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 8 липня 2011 р. № 3460-УІ // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 51. – Ст. 577.
6. Сопілко І.М. Місце та роль сучасної адвокатури України в правозахисному механізмі / І.М. Сопілко // Юридичний вісник. – 2012. – № 1 (22). – С. 82–85.
7. Гонтаренко С.В. Безоплатна правова допомога стає реальністю / С.В. Гонтаренко, Є.Ю. Бова // Адвокат. – 2009. – № 7 (106). – С. 11.

